

Шығыс Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы
«Геологиялық барлау колледжі» КМҚК

**Базалық (тірек)
конспекттер**

«География» пәні бойынша
Мамандықтар үшін:

- 0701000 – «Геологиялық түсірім, пайдалы қазба кенорындарын іздеу және барлау»
0702000 – «Пайдалы қазба кенорындарын барлау техникасы және технологиясы»
0703000 – «Гидрогеология және инженерлі геология»
0704000- «Пайдалы қазба кенорындарын барлау және іздеудің геофизикалық әдістері»
1514000 – «Экология және кенді пайдалану облысында табиғи ресурстарды тиімді пайдалану»

Дайындаған жетекші
Сапарова Б.Қ.
Әлеуметтік-экономикалық пәнің
отырысында қаралды
Хаттама № 4 дан «4» XII 2019ж.
Төрағасы Жумадилов Б.Ш.

Семей қ.

Базалық (тірек) конспекттер 2017 жылы бекітілген оқыту жұмыс жоспарына және 2017 жылы бекітілген оқыту жұмыс бағдарламаларына сай құралған..
Қолдану үшін оқу бөлімімен ұсынылған.

О және ТЖ бойынша директор орынбасары Минаева Н.Т.

Қортынды бақылау - сынақ

Мазмұны

Тақырыптық жоспар	4 бет
Сабақ № 1. Тақырып: Литосфера және жер қыртысы	5-6 бет
Сабақ № 2. Тақырып: Атмосфера және климат.	6-7 бет
Сабақ № 3. Тақырып: Гидросфера	7-8 бет
Сабақ № 4. Тақырып: Биосфера	8-9 бет
Сабақ № 5. Тақырып: Дүниежүзінің саяси картасы	9-10 бет
Сабақ № 6. Тақырып: Дүниежүзілік ресурстар, олардың жіктелуі	11-12 бет
Сабақ № 7. Тақырып: Дүниежүзінің халық саны, оның өндірісі	12-13 бет
Сабақ № 8. Тақырып: Халықтың орналасуы. Урбанизация.	13-15 бет
Сабақ № 9. Тақырып: Дүниежүзілік шаруашылық және оның түзілуі	15-16 бет
Сабақ № 10. Тақырып: Өндіріс саласының географиясы	16-17 бет
Сабақ № 11. Тақырып: Ауыл шаруашылық саласының географиясы	17-18 бет
Сабақ № 12. Тақырып: Дүниежүзілік транспорттың географиясы	19-20 бет
Сабақ № 13. Тақырып: Жердегі әлемді сақтау. Ғаламдық мәселелер	20-21 бет
Сабақ № 14. Тақырып: АҚШ	21-23 бет
Сабақ № 15. Тақырып: Еуропа мемлекеттері. Жалпы сипаттамасы	23-24 бет
Сабақ № 16. Тақырып: Жапония	24-26 бет
Сабақ № 17. Тақырып: Канада және Аустралия	26-27 бет
Сабақ № 18. Тақырып: Қытай. Үндістан	27-28 бет
Сабақ № 19. Тақырып: Латын Америкасы	28-30 бет
Сабақ № 20. Тақырып: Азия мемлекеттері. Жалпы сипаттамасы.	30-31 бет
Сабақ № 21. Тақырып: Африка мемлекеттері. Жалпы сипаттамасы.	31-32 бет
Сабақ № 22. Тақырып: Африка мемлекеттері. Жалпы сипаттамасы.	31-32 бет
Сабақ № 23. Тақырып: Қортынды жалпылау.	32 бет
Әдебиеттер	33 бет

1 бөлім Жалпы география. Географиялық қабық.

Сабақ №1.

Тема 1. Литосфера және литосфералық тақталар.

Жоспар

1. Литосфера және литосфералық плиталар.

2. Материктік және мұхиттық жер қыртысы.

1 сұрақ. Литосфера және литосфералық плиталар.

Литосфера, жұқа және біркелкі қатты қабатқа қатысты жайылған жер шары, географиялық қабықтың маңызды құрама бөлігі болып табылады. Литосфераның жоғарғы бөлігін сипаттайтын жер қыртысының 90% астамы 8 химиялық элементтен түзілген: оттегі, кремний, алюминий, темір, кальций, натрий, калий, магний.

Тектоникалық ғылымда ұзақ уақыт бойы жер қыртысы дамуы «платформалы-геосинклинальды» концепциясына негізделген. Бұл концепцияға сай материктік жер қыртысы тұрақты бөлігі-платформаға, қозғалмалы бөлігі – геосинклинальға бөлінеді. Жер қыртысының үздіксіз дамуының негізінде геосинклинальдар платформаға айналады.

Соңғы уақытта ғалымдар арасында екінші ғылыми концепция – литосфералық тақталардың жылжуы қолдауға ие болды. Осы теория бойынша бір-бірінен терең тектоникалық бөліктер – рифтермен бөлінген тақталардың жиынтығынан литосфера құрайды.

2 сұрақ. Материктік және мұхиттық жер қыртысы.

Рифтерді бөлінуі Дүниежүзілік мұхиттың жағасында орналасқан орта-мұхитқа сай келеді. Өзінің құрылымы бойынша литосфералық тақталар материктік және мұхиттық болып бөлінеді.

Литосфераның жоғарғы жіңішке қабаты жер қыртысын түзеді, ол материктік және мұхиттық болып бөлінеді.

Материктік жер қыртысының жоғарғы бөлігінде отырған жыныстар қабаты, ал одан төменірек, гранитті және базальтты қабат орналасқан. Гранитті және базальтты қабаттардың шекараланған бөліктерінде сейсмикалық толқындардың шұғыл өзгеруі байқалады. Мұхиттық жер қыртысында гранитті қабат жоқ, отырған жыныстардың қабаты қатысты жіңішке. Материктің және мұхиттың шекараланған аймақтарында жер қыртысы ауыспалы қасиетке ие. Жер қыртысының мұндай құрылымы Еуразияның шекараланған бөлігімен Тынық мұхитында кездеседі. Осының дәлелі ретінде аралдық доғалар мен осы доғаның маңында орналасқан терең мұхиттық науалар қызмет ете алады.

Материктік жер қыртысы платформа және геосинклинальға бөлінеді. Бұл қортынды өтімді уақыт аралығында сыртқы күштердің әсерінен жердің жоғарғы бөлігінің тегістелуі. Жазықты платформалық аймақтар құрлықтың 53% көлемін алып жатыр. Дүниежүзіндегі ірі жазықтар – Шығыс-Еуропалық, батыс- Сібірлік, Алпауыт Қытайлық, Алпауыт және Орталық Америка жазықтары, Амазоналық, Оңтүстік Америкадағы Ла- Платалық және т.б.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Жер қыртысының құрылымы қандай?
2. жер қыртысының түзілуі және дамуында қандай концепциялар бар?
3. Материктік және мұхиттық жер қыртысы қандай кабаттардан тұрады?

Сабақ № 2.

Тақырып : Атмосфера және климат.

Жоспар

1. Атмосфера және атмосфераның құрылымы.

2. Атмосфералық қысым.

3. Климат.

Атмосфера – жердің өзімен бірге айналатын ауалы қабығы. 5· 10⁷ сламаққа ие атмосфера, әр түрлі газдардан, сулы тамшылардан және шаңнан тұрады. атмосфераның төменгі бөлігі жердің беткі бөлігімен шекаралас. Соңғы ғылыми мәліметтер бойынша оның жоғарғы шекарасы ретінде 1000 километрлік шекара алынады, одан ары ауа қоздырылған күйде болады.

100 километрлік биіктікке дейін атмосфералық ауа келесі газдардан тұрады: азот – 78%, оттегі - 21%, инертті газдар –1%, көмірқышқыл газы -0,03%. Ауа құрамында есепке алынбайтын дәрежеде газдар бар: криптон, ксенон, неон, гелий және сутегі. Атмосфераның төменгі қабатында ауаға қатысты тұрақты тек өгдірістік аудандармен ірі қалаларда көмірқышқыл газының үлесі 10 ретке жуық көтерілуі мүмкін.

200-1000 километр биіктікте ауа құрамында оттегі бар, олар ультроқұлгін сәулелер әсерінен атомдарға ыдырайды. 100 км-ден жоғары жеңіл газдардың үлесі көбейеді, ал жоғары биіктіктерде гелий және сутек кездеседі. Молекуланың бөлігі атомдар және иондарға атмосфераны түзе отырып ыдырайды.

Биіктікке байланысты ауаның физикалық қасиеті өзгереді (температура, қысым, тығыздық және т.б.), сондықтан атмосфераны келесі кабаттарға бөледі: тропосфера, стратосфера, мезосфера, экзосфера. Тропосфера – атмосфераның төменгі және өте тығыз қабаты, мұнда ауа жиналған. Тропосфераның жоғарғы шекаралары географиялық ендік және жыл мезгілдері бйынша әр түрлі биіктіктерде өтуі мүмкін. Орта мәліметтер бойынша тропосфераның қалыңдығы белдіктерден 9 км-ге жетеді, өлі белдеуден 10-12км, экватордан -15-17 км. Бұл кабатта атмосфераны құрайтын барлық су булары жиналған, мұнда тұмандар мен бұлттар туындайды, ауа райы түзіледі. Стратосфера 50-55 км-ді жанады. Ауа құрамында болатын озонның күн радиациясын жұтуы, бұл кабатта температура биіктіктің ұлғаюына байланысты өседі. Озон 25-30 км биіктікте орналасқан және озон қабатын түзеді. Стратосферадан жоғары орналасқан мезосфера 80-85 км биіктікке ие. Мұнда ауа тығыздығы 200 рет төмен, соған орай температурада төмендейді. Ең жоғары кабатта өте үлкен температура байқалады, сондықтан бұл кабатты термосфера деп атайды, ол ионосфераға және экзосфераға бөлінеді.

Жер шарын қоршайтын атмосфера өзінің ауырлық күшінің есебінен жердің беткі бөлігіне қысым түсіреді – бұл атмосфералық қысым деп аталады.

Нақты аймаққа тән ауа райының ұзақ уақыт аралығында қайталану жиынтығын климат деп атайды. Ғалымдар жер шарын жеті негізгі және алты өтпелі климаттық белдемдерге жіктейді.

1.Экваториальды климаттық белдем 2.Субэкваториальды белдем 3.Тропикалық белдем. 4.Субтропикалық белдем 5. Қоңыржай белдем 6.Субоактикалық және антарктикалық

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Атмосфера деген не?атмосфера қандай газдардан және қабаттардан тұрады.
- 2.Атмосфералық қысым деген не?
- 3.Климат деген не? Негізгі климаттық белдемдерді атаңыз.

Сабақ № 3.

Тақырып : Гидросфера. (2-6)

Жоспар

1. Гидросфера және гидросфераның құрылымы
2. Дүниежүзілік мұхит және оның бөліктері
3. Құрлықтағы сулар

1сурақ. Гидросфера және гидросфераның құрылымы

Гидросфера – жер шарының сулы қабаты, ол планетадағы химиялық қосылысқа түспеген барлық табиғи суларды қамтиды. Гидросфераның жалпы көлемі 1,4 млрд. км.² жуық құрайды. Тек 2,58% ауыз су болып табылады, қалған 97,5 дүниежүзілік мұхит және құрлықтағы тұзды сулар болып табылады.

Су – планетадағы кең таралған зат, химиялық құрамы жағынан сутек тотығы болып табылады. Географиялық қабықта болып жатқан үрдістер үшін судың қасиеті үлкен мәнге ие.

Біріншіден, су үш агрегатты күйде бола алады.

Екіншіден, су қатқанда өз көлемін ұлғайтады.

Үшіншіден, су еріткіш болып табылады.

Төртіншіден, су ақырын қызады және ақырын суыйды.

Судың атмосферада, гидросферада, литосферада күн энергиясы және ауырлық күші есебінен үздіксіз жабық үрдісте ауысу үрдісі дүниежүзілік ылғал айналымы немесе су айналымы деп аталады.

2 сурақ. Дүниежүзілік мұхит және оның бөліктері.

Дүниежүзілік мұхиттың жалпы көлемі 1 млрд.370 млн. км жуық құрайды, бұл гидросфераның 94%. Оның суының құрамында табиғатқа белгілі 110 элементтің ішінен 73 химиялық элемент кездеседі. Дүниежүзілік мұхиттың бөліктеріне мұхиттар, теңіздер, шығанақтар және шаймалар кіреді. Дүниежүзілік мұхит материктер және аралдармен төрт мұхитқа бөлінген.

Құрлықпен, аралдармен немесе суасты құламалармен бөлінген мұхиттың үлкен және кіші бөліктерін мұхит деп атайды.

Шығанақ – мұхиттың, теңіздің, көлдің, құрлыққа берілетін, бірақ олардың негізгі бөліктерімен тәуелсіз алмасу жүргізетін құрама бөлігі.

Шайылма - көршілес сулы акваторияларды біріктіретін және құрлықтың кейбір бөліктерін бөлетін қатысты жіңішке аумақ.

3 сурақ. Құрлықтағы сулар.

Құрлық суларына жерасты сулары, өзендер, көлдер, мұздықтар, балшықтар, жасанды су қоймалары жатады. Гидросфералық судың жалпы көлемінен 3,5% құрайды. Олардың ішінен ауыз су - 2,5%.

Өзендер – өздерінің тереңдетілген ағыстарымен ойлап табылған үздіксіз су ағыстары.

Дүниежүзілік мұхитпен байланысы жоқ өз көлем шегінде толтырылған табиғи су қоймасын көл деп атаймыз. Көл құрлық территориясының 2% жуығын алады және біркелкі орналаспаған.

Мұздық деп, құрлықта қатты жауындардың түсуінен жайлап түзілуінен және жиналу есебінен түзілген, жылдық мұз қабатын атайды. Мұздықтарда 24 млн. км ауыз су жиналған.

Жер қыртысының бекі қабатынан сүзілген сулар жерасты суларын түзеді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Гидросфера деген не?
2. Дүниежүзі Мұхитының жалпы көлемі қанша? Ол қандай бөліктерден тұрады?
3. Құрлық сулары деп нелер аталады?

Сабақ № 4

Тақырып: Биосфера.(2-8)

Жоспар

1. Биосфера және биосфераның құрылымы.

2. Биосфераның даму кезеңдері

1 сурақ. Биосфера және биосфераның құрылымы.

Биосфера – бұл Жердің «өмірлік қабығы». 1875 ж. биосфера терминін ғылымға ең алғаш рет Австриялық ғалым Э. Зюсс енгізген. Ал 1926 ж. Орыс ғалымы В.И.Вернадский биосфера оқылуын негіздеді, оның анықтамасын ұсынды. Биосфера деп, барлық тірі ағзалардың өмір сүруі, зат айналымы және олардың арасында энергия алмасуы жүретін Жердің арнайы қабығын атауға болады. Биосфера өзіне атмосфераның төменгі бөлігін, гидросфераны және литосфераның жоғарғы қабатын иеленеді. Ғалымдар арасында биосфераның төменгі және жоғарғы шекаралары туралы біріккен тұжырымдары жоқ. Тірі ағзалар атмосфераның төменгі бөлігінде, әсіресе 100 м биіктікке дейін орналасқан. Қазіргі уақытта тірі ағзалардың таралу мүмкіндігін есепке алғанда, биосфераның жоғарғы шекарасын озон қабаты (25-30 км), төменгісін – Дүниежүзі мұхитының мұхиттың науасының түбі бойынша жүргізі қабылданған. Органикалық әлемнің құрамында мынандай химиялық элементтер, сутек, көміртек, оттегі, азот, фосфор, кремний кездеседі. Биосфераны құраушы тірі ағзалар шартты түрде екі үлкен топқа бөлінген: флора (өсімдік әлемі)

және фауна (жануар әлемі). Жер биосферасының жалпы салмағы Жер салмағымен есептегенде көп рет кіші. Материктегі биомасса көлемі Дүниежүзі мұхитына қарағанда 800 рет көп. Материкте жасыл өсімдіктердің үлесті салмағы көптеп кездесе, Дүниежүзі мұхитында – жануарлар көп кездеседі. Тірі ағзалар Жердегі энергия мен биологиялық зат айналымын жүргізеді. Бұл үрдіс органикалық әлемнің негізгі қозғалыс күші болып табылып, үш кезеңмен жүргізіледі. Одан бұрын күн энергиясының қатысымен жүретін фотосинтез үрдісі негізінде біріншілік органикалық заттар түзіледі және көп көлемде оттегі бөлінеді. Екінші кезеңде біріншілік органикалық өнімдер тірі түрдегі өнімге айналады. Ең соңғы кезеңде осыған дейін түзілген органикалық заттардың ыдырауы жүреді. Аталған биологиялық айналым кезеңінде қатысқан тірі ағзалар үш топқа бөлінеді:

1. продуценттер (өндірушілер) 2. консументтер (пайдаланушылар) 3. редуценттер (қалпына келтірушілер)

2 сурақ. Биосфераның даму кезеңдері.

Биосфера ұзақ эволюциялық даму кезеңінің нәтижесінде түзілген. Миллиардтаған жыл ішінде тірі ағзалар мұхит суының химиялық құрамына әсерін тигізді, оның сүзілуі жүргізілді. Осымен қатар тірі ағзалардың саны көбейді, олардың құрамы күрделенді. Олар біртіндеп құрлыққа шыға бастап, атмосфера құрамын өзгерті: оттегі мөлшері ұлғайды, керісінше көмірқышқыл газының концентрациясы төмендеді. Тірі ағзалар келісілген деңгейде литосфераға әсерін тигізді. Олар үрлену үрдісін жылдамдатты, органикалық шөккен жыныстардың және пайдалы қазбалардың түзілуін, жергікті рельеф формасының жетілуін қалыптастырды. Ноосфера туралы түсінік – грек тілінен «ес, ой» деген мағынаны береді, осы кезеңде адамның есті іс-әрекетінің толықтай бақылау шартында табиғат пен қоғам арасындағы өзара қарым-қатынастың дамуы жүреді. Есті адам қоғамының пайда болғанынан бастап, адам мен табиғат арасындағы эффективті қарым-қатынас сұрағы зұлымырақ болып отыр. Мұндай шаралар 20 ғасырдан бастап барлық мемлекеттер деңгейдегі жоспарында қолданып келе жатыр. 1948 жылы табиғат және табиғи ресурстарды қорғау туралы Мемлекетаралық одақ құрылды.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. «Биосфера» термині қай жылы және ең алғаш рет кіммен енгізілді?
2. Биосфераның негізгі даму кезеңдерін атаңыз?
3. « Табиғат және табиғи ресурстарды қорғау туралы Мемлекетаралық одақ» қай жылы құрылды?

2 бөлім. Дүниежүзінің жалпы экономика – географиялық сипаттамасы.

Сабақ № 5

Тақырып : Дүниежүзінің саяси картасы. (2-10)

Жоспар

1. Мемлекеттердің типологиясы

2. Мемлекеттік әкімшілік- территориялды құрылысы

1 сурақ. Мемлекеттердің типологиясы

XX ғасырдың ішінде дүниежүзіндегі мемлекеттердің жалпы саны үнемі өсіп отырды. Бұл бірінші кезекте Бірінші және Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі

дүниежүзінің алғашқы қайта ісімен шақырылған болатын. 90-шы жылдардың басында КСРО, СФРЮ, Чехословакияның құлауынан кейін олар 20-ға көбейді. Сонымен бірге XX ғасырда үнемі тәуелсіз байтақ мемлекеттердің саны көбейді және соған сай саяси тәуелділік кезеасырда үнемі тәуелсіз байтақ мемлекеттердің саны көбейді және соған сай саяси тәуелділіктің әр түрлі кезеңіндегі, сонымен қатар толық өзін басқара алмайтын мемлекеттердің саны азайды. 1950 – 4989 ж.ж. БҰҰ мүшелеріндегі мемлекеттер санының өсуі тәуелсіздік алған мемлекеттер осы ұйымға кіруінің арқасында жүргізілді. Оларды *босатылған мемлекеттер* деп атау қабылданған. 1990–2007 жж. БҰҰ құрамына тағы бірнеше босатылған мемлекеттер (Намибия, Эритрея және т.б.) кірді, бірақ негізгі өсім КСРО, СФРЮ, Чехословакияның бастапқы орнына құралған постсоциалистік мемлекеттерді қабылдаумен байланысты болды. Қазіргі уақытта БҰҰ құрамына бастапқы 6 республика Югославия, Чехия және Словакияның құрамындағы ТМД-ның барлық мемлекеттері кіреді. XX ғасырдың 90 жылдары дүниежүзілік социалистік жүйенің құлауынан кейін, басқа, саясаттанған типологиясыз мемлекеттерді бөлетін жүйе құралды: 1) *экономикалық жоғары дамыған*; 2) *дамушы*; 3) *ауыспалы экономикалық мемлекеттер*,^[5] бірақ осымен қатар бұрынғыша мемлекеттерді бөлетін екімүшелі типологиясы кең таралған: 1) *экономикалық дамыған* және 2) *дамушы*. Осыдан жалпы сапалы көрсеткіш үшін халық саны есебінен *ішкі ұлттық өнім (ІҰӨ)* қолданылады.

2 сурақ. Мемлекеттік әкімшілік- территориялды құрылысы

Кез-келген мемлекеттің мемлекеттік қатары *әкімшілік- территориялды құрылысының* формасымен сипатталады. Әкімшілік-территориалды құрылыстың екі негізгі формасын ажыратады – *унитарлы және федеральды*. Олардың біріншісі ертеректе пайда болған. Бірақ кейбір федералдыларда ұзақ тарихқа ие. Республикалық қатарда заңдық билік әдетте мемлекеттің халқымен таңдалатын парламентке жатады, ал орындаушы – басқарушыға жатады. Осыдан президенттік және парламенттік (парламенттілік) республиканы ажыратады. *Президенттік республикада* президент, мемлекеттің, жиі басқарушы органның басшысы болып табылатын, өте үлкен басшылыққа ие. Әсіресе олар Африкада, шет Азияда, сонымен қатар шет Еуропада кең таралған. *Парламенттік республикалар* шет Еуропаға тән, бірақ олар шет Азияда (мысалы, Қытай, Үнді) бар. Монархиялық құрылымда билік монархқа, ханға, корольға және т.б. жатады. Унитарлы мемлекет – біркелкі конституция әрекет ететін, биліктің біркелкі заңдық және орындаушы органдары бар, оның құрамында әкімшілік бірліктер өзіндік маңызы бар басқаруға ие емес мемлекеттік құрылыстың формасы. Мұндай мемлекеттер болып, Белоруссия, Польша, Франция, Швеция, Жапония, Түркия, Египет, Чили, Куба табылады. Федеративті мемлекет – біркелкі (федеральды) билік заңдары және органдарымен қатар, өз басқарушы әкімшілік бірліктер бар – республикалар, штаттар, ауылдар, жерлер, кантондар өзіндік заңдық және орындаушы билік органдарына ие, «екінші қатарлы» болсада, мемлекеттік құрылыстың формасы. АҚШта әр штат өзінің заңдық (заңдық жиналыс) және орындаушы (губернатор) билік органдары бар, құрылысы және компетенциясы берілген штат конституциясымен белгіленген.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Дүниежүзінің саяси картасының құрылу кезеңін және негізгі периодтарын атаңыз?
2. Дүниежүзі мемлекеттерінің негізгі типологиясын атаңыз?
3. Федеративті мемлекет деген не? Мысал келтіріңдер.

Сабақ № 6

Тақырып : Дүниежүзі ресурстары және олардың жіктелуі. (2-12)

Жоспар

1. Минеральды ресурстар
2. Жер ресурстары
3. Су ресурстары
4. Климаттық ресурстар
5. Рекреационды ресурстар

1 сурақ. Минеральды ресурстар

Минеральды ресурстар деп, Жер қойнауынан алынатын, пайдалы қазбаларды атау қабылданған. Заманауи шаруашылықта 200 әр түрлі минеральды жанармай және шикізат қолданылады. Олардың жіктелуі әр түрлі болуы мүмкін. көбінесе жіктелудің кең таралғаны ресурстарды техникалық негізде жатады, соның ішінде жанармай, металлдық, техникалық ресурстар және құрылстық деп ажыратады. Жер Жер – адамның шаруашылық саласының – өнеркәсіп, транспорт, егін шаруашылығы және мал шаруашылығы олсыз мүлде өмір сүре алмайтын әмбебап *табиғи ресурс*. Басқа табиғи ресурстармен салыстырғанда жер ресурстары кейбір ерекшеліктерге ие. Біріншіден, оларды мүлде бір орыннан екінші орынға ауыстыру мүмкін емес. Екіншіден, олар сарқылады және әдетте нақты территория шегімен (аудан, мемлекет және т.б.) шектелген. Үшіншіден, көпмақсатты пайдалануына қарамастан, әр нақты уақыт мезетінде осы немесе басқа жер участкесі құрылыпен, егінмен, рекреациямен бос болмау мүмкін.

Бірінші және ер ресурстары туралы жалпы көрінісі жер қоры туралы түсінік береді. Жер қоры мағынасында осы немесе басқа территория шегіндегі (аумағы бойынша аз жерден барлық жер құрлығына дейінгі) барлық жерлердің жиынтығын, шаруашылық типіне байланысты бөлінуін түсіндіреді. Үлкен ауқымды мағынада барлық планетаның жер қорын 149 млн км² немесе 14,9 млрд га деп бағалайды, бұл барлық құрлық аумағына сай келеді.

2 сурақ. Жер ресурстары

Орман жерлері дүниежүзі жер қоры аумағының 32 % құрайды. Әрине, бұл жерлердің мағынасы – алдымен климат түзуші, су қорғаушы, орман шаруашылығы – өте үлкен. Бірақ, халықты тамақпен қамтамасыз ету үшін (аңшылық, балық шаруашылығы, мал бағу, аң шаруашылығы, саңырауқұлақ және т.б. нәтижесінде) олардың рөлін қысқа қосымша деп бағалауға болады.

Үшіншіден, жер қорының құрамындағы *басқа жерлер* орман секілді осындай үлеске ие.

3 сурақ. Су ресурстары.

Су ресурстары– бұл көлдерде, өзендерде, мұздықтарда, теңіздерде және мұхиттарда, сонымен қатар жерасты горизонттарда және атмосферада бекітілген гидросфера суының барлық көлемі. Оған *үлкен, сарқылмайтын* деген анықтама сай және бұл таңқаларлық емес. Дүниежүзі мұхиты 361 млн км² (барлық планета

аумағының 71 %) құрайды, ал мұздықтар, өзендер, суқоймалары, балшықтар, көлдерге 20 млн км² (15 %) келеді. Нәтижесінде гидросфераның жалпы көлемі 1390 млн км³ деп бағаланады. Осыдан есептеу қиын емес, осындай жалпы көлемде Жердегі бір адамға 210 млн м³ судан келеді. Мұндай көлем ірі қаланы жыл бойы қамтамсыз етуге жетер еді!

4 сурақ. Климаттық ресурстар

Климаттық ресурстар деп, өзіне күн энергиясын, ылғалдылықты және жел энергиясын қосатын сарқылмайтын табиғи ресурстарды атайды. Адам материалды және материалды емес шаруашылығында оларды қолданбайды, пайдалану үрдісінде жоймайды, бірақ олар жақсаруы және нашарлауы (ластануы) мүмкін. Оларды климаттық деп, олар климаттың осы немесе басқа ерекшеліктерімен анықталуын атайды.

5 сурақ. Рекреационды ресурстар.

Рекреационды ресурстар деп, мынадай қасиеттерге ие, жекелілік, тарихылық немесе көркем бағалылық, эстетикалық тартымдылық және пайдалы – емдік мағыналы және рекреациялық шаруашылықтың әр түрлі мекемелеріне қолдану мүмкін табиғи және антропогенді объектілерді түсінуге болады. Жоғарыда көрсетілген анықтама бойынша барлық рекреационды ресурстар *екі негізгі типке* бөлінеді: табиғи-рекреационды ресурстар және антропогенді түрдегі рекреационды ресурстар.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Минералды ресурстар дегеніміз не? Минералды ресурстар қандай группаларға бөлінген?
2. Жер қоры дегеніміз не?
3. Климаттық ресурстар дегеніміз не?

Сабак № 7

Тақырып: Дүниежүзінің халық саны, оның өндірісі. (2-14)

Жоспар

1. Халық өндірісі
2. Халық өндірісінің типтер
3. Демографиялық саясат

1 сурақ. Халық өндірісі.

Халық өндірісі (табиғи қозғалыс) – халық құрамына сай оқумен айналысатын, демография ғылымы. Егер оның анықтама құрамындағы ең қарапайымын пайдалансақ, онда *халық өндірісі* деп, туу және өлу үрдісінің негізінде үнемі жанарып отыруын, халықтың *табиғи қозғалысын*, яғни оның өсуі немесе құлдырауын түсінуге болады.

2 сурақ. Халық өндірісінің типтер.

Адам цивилизациясының даму мөлшеріне қарай халық өндірісі сипаттамасы табиғи, сонымен қатар түрөзгерісі бар. Адам қоғамының мыңдаған жылдар бойы «саналы адам» болуы дамудың үш негізгі кезеңінен өтті – экономиканы иемденетін кезең, аграрлық экономика кезеңі және индустриалды экономика кезеңі, -

демографияда осыларға сай *халық өндірісінің үш тарихи типін* ажырату қабылданған: 1) архетип, 2) дәстүрлік тип және 3) заманауи тип.

Халық өндірісінің заманауи типі басқа демографиялық жағдайдың бағытталуын және бөтен демографиялық механизмдердің пайдалануын көрсетеді. Адамның табиғатқа байланысты болуының азаюы, медицина және денсаулық қорғауда алға басулар, өмір сүру деңгейін көтеру өлімінің төмендеуіне және өмір сүрудің орташа жалғасуының ұзаруына алып келді, бұл өзінің арқасынан (жоғары туылуды сақтауда) лавинотүзлімді табиғи өсімнің жоғарлауы болды. Халық өндірісінің заманауи типінің негізгі ерекшеліктері деп отбасылық таңдауды қамтамасыз ететін демографиялық үлкен белсенділік пен шыдамдылықты есептеуге болады. Біркелкі уақытта өндіріс үрдісінің басқарушылығы, экономикалылығы тез жоғарылайды. Бұл типті жәй ша өндірістің *рационалды типі* деп атайды.

3 сурақ. Демографиялық саясат.

Демографиялық саясат – бұл динамика тенденциясы, оның саны мен құрылымын сақтауға немесе өзгертуге шақырылған, халық өндірісін дұрыстау сферасында мемлекет органдарының және басқада әлеуметтік институттардың мақсатталған іс-әрекеті. Басқа сөбен айтқанда, тууға, тұрмыс құруға, ажырасуға, халықтың жас құрылымына және оның өліміне әсер ететін саясат. Кең мағынада демографиялық саясатты халық орналасуының аймағындағы саясат десе болады, ал жіңішке мағынада оны құрамындағы бір бөлік деп қабылдау көзделген. Ол әлеуметтік және экономикалық саясатпен тығыз байланыста, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар. Мұндай саясаттың объектісі ретінде мемлекеттер, оның жеке аудандары, сонымен қатар халықтың жеке категориялары (когорттар) болуы мүмкін.

Халықтың орналасу сипаты үшін түрлі көрсеткіштерді қолданады. Олардың негізгісі – халықтың тығыздық көрсеткіші- территорияның халық орналасуын кем немесе артық түрде көрсетеді. Ол 1 км² келетін халық санын анықтайды.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Халық өндірісі дегеніміз не?
2. халық өндірісіні 1 және 2 типіне қысқаша сипаттама беріңіз?
- 3.«Демографиялық саясат» дегеніміз не? Әр түрлі демографиялық саясаты бар мемлекеттерге мысал келтіріңдер.

Сабак № 8

Тақырып :Халық орналасуы. Урбанизация. (2-16)

Жоспар

1. Халықтың орналасуы. Халық тығыздығы.
2. Миграция.
3. Урбанизация

1 сурақ. Халықтың орналасуы. Халық тығыздығы.

Дүниежүзінде халық біркелкі орналаспаған. Шығыс жарты шарында 85% халық тұрса, ал батыс жарты шарында 15% дүниежүзінің халқы тұрады. Солтүстік жер шарына барлық жер тұрғандарының 90% келсе, ал оңтүстік жарты шарының үлесіне 10% келеді.жалып алғанда халық біркелкі және жекелеген аудандарда

орналаспаған. Азияда 30% құрлықты алатын дүниежүзі халқының 61% тұрады. Аустралияда және Океанияда 6% құрлықты алатын, дүниежүзі халқының 0,5% тұрады. Халық тығыздығы – нақты территорияның халық орналасуы. Дүниежүзі бойынша орташа 1км² территорияға 45 адам келеді. Еуропада бұл көрсеткіш 71, Азияда -83, аустралия және Океанияда 3-4 адамды құрайды. Тығыз орналасқан аудандар қатарына Еуропа, Индо- Гааг өзгермеулігі, Оңтүстік Үнді, Шығыс Қытай, Жапония аралдары, Ява аралы, солтүстік-шығыс АҚШ, Бразилия және Аргентинаның атланталық жағлаулары.

2 сурақ. Миграция.

Халықтың орналасуына, санына және құрамына оның миграциясы үлкен әсер етеді. Бірақ барлық адамдардың көші-қонын миграция деп атауға болмайды. Адам мигрант деп мемлекеттің әкімшілік немесе мемлекеттік шекарасынан тұрғалықты тұру үшін өтсе ғана есептеледі. Халық миграциясы бірнеше талдаулардың арнайы көрсеткіштері негізінде анықталады. жек аудандар немесе мемлекеттердегі халықаралық халық миграциясын анықтауда иммиграция (басқа мемлекеттерден азаматтардың мемлекетке келуі) және эмиграция (мемлекеттен адамдардың кетуі) ұғымы қолданылады. Халықтың миграциясына экономикалық және саяси факторлар үлкен әсерін тигізеді. Соңғы уақытта дамушы мемлекеттерден дамыған мемлекеттерге жұмысшылар ғана емес, жоғары мамандығы бар адамдарда, өнердің шеберлері және сапалы білім алуға тырысатын жастар көше бастады. 20 % иммигранттан келетін Еуропа және АҚШ негізгі «қабылдаушы» аудандар болды. Соңғы жылдары Аустралияда және Океанияда мигранттар саны өсуде. Африканың және Азияның дамушы мемлекеттерінде өмір сүрудің төмен деңгейі, экономикалық және саяси-әлеуметтік біркелілігі еместігі эмигрант санының өсуіне алып келді. Персия шығанақтарының мұнай өндіруші мемлекеттері Оңтүстік Азия және Филиппин, Солтүстік және Шығыс Африка мемлекеттерінен жұмыс күші қабылдануда. көршілес мемлекеттер Латын Америкасы, Бразилия, Мексика және Венесуэллаға жұмыс іздеу үшін мыңдаған адамдар барады.

3 сурақ. Урбанизация.

Урбанизация – қалалардың және қала халқының өсуі. Қалалардың өсуі және қала өмірінің кең таралуы және қалалардағы экономикалық концентрация қуаттылығы урбанизацияның негізгі көрсеткіштері болып табылады. Урбанизация сипаттамасы үшін салыстырмалы көрсеткіштер (халықтың жалпы санындағы қала тұрғындарының үлесті салмағы) алынады. Дүниежүзінде урбанизацияның даму жоғары деңгейі Солтүстік Америкада, Еуропада және Аустралияда байқалады, оларда қаланың өнеркәсіптің дамуымен байланысты. Азияда урбанизация деңгейі төмен болса да, оның масштабы өте кең; қалаларда тұратын барлық азиялықтардың саны Америкада, Еуропада және Аустралияда тұратын қала тұрғындарының санынан асады. Урбанизация тек деңгейі және масштабына ғана байланысты бөлінбейді, даму жағдайына байланысты бөлінеді. Урбанизация даму жолында бірнеше деңгейден өтеді. Урбанизацияның бірінші сатысында қала тұрғындарының үлес салмағы жоғары емес. Урбанизацияның даму сатысында қала тұрғындарының үлесі жоғарылайды. Урбанизацияның сипаттамасы нақты мемлекеттер қала шеттерінде қала өмірі интенсивті енгізілуде. Қала территориясының өсуі ауыл шаруашылығы жерлері ауданының қысқаруымен жүреді; үйлердің құрлысы және

жолдар – рельефтің танымастай өзгеруіне; өнеркәсіпті және халықты сумен қамтамасыз етудің ұлғаюы – су қорының азаюына, табиғи су режимінің бұзылуына; транспорттан және өнеркәсіптен бөлінетін зиянды заттардың қоршаған ортаға бөлінуі топырақтың және ауаның ластануына алып келді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Халық тығыздығы деген не?
2. Миграция және оның себептері?
3. «Урбанизация» деген не?

Сабак № 9

Тақырып: Дүниежүзі шаруашылығы және оның түзілуі. (2-18)

Жоспар

1. Дүниежүзі шаруашылығының түзілуі.
2. Еңбекті халықаралық географиялық бөлінуі. Өнеркәсіптің халықаралық мамандануы.

1 сурақ. Дүниежүзі шаруашылығының түзілуі.

«Дүниежүзі шаруашылығы», «дүниежүзі экономикасы» деген ұғымдарға көптеген анақтымалар бар. Ең сәтті дүниежүзі экономикалық қатынастармен байланысқан тарихи түзілімі және дүниежүзі мемлекеттер ұлттық шаруашылық жүйесінің ақырындап дамуы дүниежүзі шаруашылығын сипаттайды. Кейде бұл жүйені өзі туындайтын деп атайды, себебі ондағы ұлттық шаруашылықтың бірлесе әрекет етуі үнемі жоғарылай береді.

Кейбір ғалымдар дүниежүзі шаруашылығының *туу сатысын* (XV-XVII ғасыр бірінші жартысы) ажыратады, Үлкен географиялық ашылымдар дүниежүзі шаруашылығының бірінші құрылымды бөлігі – дүниежүзі нарығы түзілді. Кейін *қалыптасу кезеңі* келді XVII ғасырдан XIX ғасырдың басына дейін кезеңді қамтыды, ол мануфактурадан фабрикаға ауысуымен, оның артынан Еуропада және Солтүстік Америкада өнеркәсіп кезеңінің дамуымен сипатталады. Аяқталу сатысы болып, дүниежүзі шаруашылығының түзілуі XIX ғасыр аяғы – XX ғасыр басында оның үш негізгі құрылымдық бөліктері құралғанда аяқталды: 1) дүниежүзі нарығы; 2) ірі машина индустриясы; 3) заманауи транспорт. XX ғасырдың бірінші жартысында «кең» дүниежүзі шаруашылығының даму сатысын, ал екінші жартысын ГТР басталғаннан кейін – «терең» дүниежүзі шаруашылығының даму сатысын көрсетеді.

2 сурақ. Еңбекті халықаралық географиялық бөлінуі. Өнеркәсіптің халықаралық мамандануы.

Еңбекті халықаралық географиялық бөлінуі екі бір-бірін толықтыратын үрдіспен сипатталады. Біріншіден, салааралық және салаішілік болуы мүмкін *өнеркәсіптің халықаралық мамандануы*. Салааралық мамандануда мемлекет әдетте өнімнің салыстырмалы түрлерін, ең алдымен өнеркәсіп саласының өндіруші және жанармай шикізаты, сонымен қатар оның халықаралық мамандануы болатын ауыл шаруашылығы өндіреді және экспорттайды. Салаішілік мамандануда дайын өнімді шығару (заттық), сонымен қатар бөліктерді және желілерді (бөлікті) шығару сипатына ие. Саты асты (технологиялық) мамандануда бар. Екіншіден, бұл

халықаралық өндірісті коопериревтілеу, жекелеген мемлекеттер, ұлттық шаруашылық арасындағы өндірістік байланысты түзу. Мұндай мамандану және коопериревтілеу еңбекті халықаралық географиялық бөлінуде әр мемлекеттің «бетін» анықтайды. Олар МҒРТ нәтижесінде әдетте өндіріс ауданы және өнімді пайдалану арасында *территориальды бөліну* туындауына алып келеді.

ҒТР дамуының мөлшеріне қарай еңбекті халықаралық географиялық бөліну ақырындап қиындау жүреді.

Шаруашылықтың салалық құрылысының түсінігінде еңбекті қоғамдық бөліну нәтижесінде тарихи құралған оның бөліктерінің (салалық және салаастылық) жиынтығын айтады. Оны халықтың экономикалық боссыздық белсенділігіне, немесе ІҰӨ өндіруіне қатысты үлесті пайызды көрсеткішпен сипаттайды. Шаруашылықтың салалық құрылымы - өте кең жоспарлы мағынаға ие, оны өте кең және өте тар аспектіде қарауға болады.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Дүниежүзілік шаруашылық деген не? Оның түзілу сатыларын атаңыз.
2. Еңбектің халықаралық географиялық бөліні деген не?
3. Шаруашылықтың салааралық құрылымы деген не?

Сабақ № 10

Тақырып: Өнеркәсіптің географиялық саласы.(2-20)

Жоспар

1. Отын-энергетикалық өнеркәсібі
2. Металлургия өнеркәсібі
3. Химиялық өндіріс. Орман өндірісінің

1 сұрақ. Отын-энергетикалық өнеркәсібі.

Жаңа энергетикалық саясат дүниежүзілік энергоқолдану құрылымының нақты өзгеруіне алып келді.

Дүниежүзінің мұнай өндірісі

Мұнай өндірісі – дүниежүзінің жанармай-энергетикалық өндірістің алға басушы саласы. Ол дүниежүзілік шаруашылыққа қатты әсерін тигізеді, дүниежүзілік саясатқа да әсерін тигізуі мүмкін. Мұнай өндірісі үлкен капитал сыйымдылығымен ерекшеленеді; дүниежүзінде әрекет ететін эксплуатациялық мұнай ұңғымаларының жалпы саны миллионға жетуі мүмкін!

Дүниежүзінің газ өндірісі

Табиғи газ жанармай ретінде көп жағымды қасиеттерге – жоғары жылулық қабілетке, жақсы транспортталуына, мұнай және көмірмен салыстырғанда экологиялық тазалыққа ие. Мұның бәрі оның коммунальды шаруашылықта, өндірісте, энергетиканы қоса алғанда, транспортта қолданылуының өсуіне жолдама болып табылады. Табиғи газ энергия қолданудың дүниежүзілік құрылымында атаылып кеткендей үнемі ұлғаю тенденциясына ие. Дүниежүзілік өндіруді заманауи әлемде мемлекеттердің үш тобымен мұнайды өндіруге қатысты аналогиялық көрсеткіштерден ерекшеленеді: бірінші орын дамыған мемлекеттерде Батысқа (37%), екіншісі – дамушы мемлекеттерге (35%) және үшіншісі – экономикасы

ауыспалы мемлекеттерге (28 %) жатады. Бұл табиғи газ ресурстарының географиясымен түсіндірілмейді, оның өндіруін дамушы елдерде мәнді кешірек басталғанымен түсіндіріледі. Бірақ ол үнемі өскен сайын, онда бұл мемлекеттердің табиғи газды дүниежүзілік өндіруде үлесі артады.

Дүниежүзінің көмір өндірісі

Көмір өндірісі дүниежүзілік энергетикада басты маңызды сала болып қалуда, ал көмірлі жанармай – дүниежүзілік энергия тұтыну құрылымында «екінші қатарды» алады. Сала эффективтілігінің жоғарылату бағытының бірі болып, ашық әдіспен өндірілетін көмір үлесінің ұлғаюы болып қалады. АҚШта бұл үлес 3/5 асады, Ресейде 3/5 жуық құрайды, Аустралияда – 1/2.

2 сурақ. Металлургия өнеркәсібі.

Қара металлургия – өнеркәсіп саласының бір негізі немесе шикізатты өндеудің әр түрлі өндеуімен, басты кейіпте минералмен байланысқан оның «төменгі сатысының» саласы. Жеткілікті ірі қара металлургия дамыған мемлекеттерде (Қытай, Бразилия, Үнді, Мексика және т.б.) шекті санында пайда болған, олардың берілген саладағы өнеркәсіпке ие емес. Түсті металлургия сала ретінде күрделі ішкі құрылымға ие. Ол өзіне түсті металл кендерін өндіруді және қанықтыруды, олардың металлургиялық шегін (концентрат алу, қара және рафинатталған өнім), түрлі құймалардың өндірісін, сонымен қатар түсті металлдардың жалға беруі және екіншілік шикізатты өндеуді қосады. Саланың құрылымы өте күрделі, және тағы ол 70 металлмен әрекет етеді, бірақ өндіріс көлемі және өнім бағасы бойынша олардың төртөртеуі тез қабілеттенеді - алюминий, мыс, мырыш, қорғасын.

3 сурақ. Химиялық өндіріс. Орман өндірісінің.

Химиялық өндіріс машина құрылысымен қатар жекелеген дамыған мемлекеттерде, жалпы дүниежүзілік шаруашылықта алға басушы саланың бірі болып табылады.

Орман өндірісінің мәні шаруашылықта және адамның күнделікті өмірде қолданылатын ағаш және одан жасалған бұйымдар ойнайтын рольмен анықталады. Сонымен қатар, орман ресурстарын қалпына келетін катгоияға жататынын есепке алу қажет.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Дүниежүзінің мұнай өндірісіне қысқаша сипаттама бер.
2. Дүниежүзінің металлургия өндірісіне қысқаша сипаттама бер.
3. Дүниежүзінің химиялық және орман өндірісіне қысқаша сипаттама бер.

Сабәқ № 11

Тақырып: Ауыл шаруашылығы саласының географиясы. (2-22)

Жоспар

1. Өсімдік шаруашылығы
2. Мал шаруашылығы

1 сурақ. Өсімдік шаруашылығы.

Ауыл шаруашылығы – өнеркәсіптен кейінгі екінші материалдық сала.

Азық-түлікпен жерді тұрғынның қамтамасыз етуіндегі басты роль, шикізаттың кейбір өнеркәсіп салалары әрдайым ойнады және (егін шаруашылық) өсімдік шаруашылығы ойнауға жалғастырады. Мән бойынша бірінші орын өсімдік шаруашылығында іс жүзінде жайылған ғаламшардың меңгерілген аумағы барлық диқаншылық болатын және адамдардың қоректенуі үшін, және (шамамен 55 % астық дақыл жаратады шикылдаймын және 45 % жемдік астық ретінде қолданады) үй жануарлары үшін қорық ретінде қолданылатын дәнді дақылдарға жатады.

Дәнді дақылдардың санына бидай, күріш, (майыс) жүгері, арпа, қара бидай, сұлы, сорго, тарыларды кейбір жергілікті мәдени дақылдар жатады. Бір де бір басқа ауылшаруашылық мәдениетінде әлемде *бидайдай* кең жайылмаған. Жердің үлкен солтүстік бидай шары Солтүстік Америка, шете Еуропа, Оңтүстік-Батыс, Оңтүстік және Шығыс Азия территорияларын алып жатыр. Күріштің басты егінінің таралу ерекшеліктерімуссон климатына жақын аудандарда орналасуы болып табылады. Сондықтан олар Шығыс, Оңтүстік-Шығыс және Оңтүстік Азияда таралаған; олардың үлкен аумағы Индияда, Қытайда және Индонезияда. Екінші егіншілік құрғақ кезеңде жасанды суландыруда тез дамиды. Жүгері егініне қатысты бидай егінінің территориясымен солтүстік және оңтүстік поястарды шектей отырып сай келеді.

Майлы дақылдарға жержаңғақ, рапс, күнжіт, шашақты зығыр, қоза, және мұндай зәйтүн, тунг қандығаштары, майлану пальма ағаш өсімдіктері мұндай соя дала мәдениеттері күнбағыс жатады. Бас олардың өнімі - соя, күнбағыс, жержаңғақ, мақта, зәйтүн және тағы басқалар қана және масел тиісті түрлер.).

Қант қамысының бас өндірушілерінің санына Куба мұндай Бразилия, Индия, Қытай, Тайланд, Пәкістан, Колумбия, Мексика елдер АҚШ кіреді, қант қызылшасын - Франция, Германия, АҚШ, Ресей, Украина, Түркия, Польша, Ұлыбритания. Қызылша қанты АҚШ, Франция және Германиялар бәрінен артық өндіріп алады, қамыс - Бразилия, Индия және Қытай. (кесте 127) .

Сергітетін(жағдай жасайтын) дақылдарға ең алдымен шай, кофе және какао жатады. Азық-түлік емес дақылдарға ең алдымен талшықты дақылдар, каушік мұрындар, сонымен бірге, шарттылықтың белгілі дәрежедесімен, есірткі дақылдары жатады.

2 сурақ. Мал шаруашылығы.

Мал шаруашылығы - дүниежүзілік ауыл шаруашылығының екінші бас саласы. Бұл саланың құрылымында бірнеше төменгі салалар ерекшеленуге қабылданған: (мал шаруашылығы) ірі қараны өсіру, шошқалар, қой, ешкілер, буйволдар, аттар, түйе, бұғылар, Яков, есектер, қашырлар, сонымен бірге құс шаруашылығы, ара шаруашылығы және жібек шаруашылығы.

Бекітуге арналған сұрақтар:

- 1.Өсімдік шаруашылығының әлеміне сипаттама бер.
2. Мал шаруашылығының әлеміне сипаттама бер.

Сабақ № 12

Тақырып : Дүниежүзілік транспорт жүйесі. (2-24)

Жоспар

1. Дүниежүзілік транспорт жүйесі.
2. Транспорттың түрлеріне.

1 сурақ. Дүниежүзілік транспорт жүйесі.

Транспортпен байланысты ең басты ұғымдардың бірі – барлық транспорт құралдарын және дүниежүзілік хабарлама жолдарын қамтитын *дүниежүзілік транспорт жүйесі* ұғымын жатқызуға болады. Дүниежүзілік транспорт жүйесінің сипаттамасы үшін әдетте үш басты көрсеткіштерді көрсетеді: 1) хабарлама жолдарының желісі; 2) транспорт жұмысы; 3) негізгі жүк- жолаушы ағындары.

Өнеркәсіптік революция эпохасында пайда болған, теміржол транспорты XIX ғ. және XX ғ. бірінші жартысы бойы басты транспорт түрі болып қала берді және оларды үш ондаған елдерде әлі де салып жатыр. Барлық автокөлікті транспорт тарихы XX ғ. шегіне сыйып жатыр, ол сол аралықта, «ерте», «орта ғасыр», «жаңа» және «жаңарырақ» уақытты қамтыды.

2 сурақ. Транспорттың түрлеріне.

Темір жол және автокөлігімен қатар, құбыр көліктері көліктің жаяу түрлеріне жатады. Құбыр транспортының дамуы мұнай және газ өнеркәсіптерінің дамуымен ажыратымсыз. Мұнай құбыралары және өнім құбырлары танкі флотымен қатар, мұнай және мұнай өнімдерін орта, үлкен және оданда ұзағырақ арақашықтықтарда тастаушы басты көзі болып табылады. Мұндай функцияларды газ және газ жүйелерінің өнеркәсібінде орындайды. Он лидер мемлекеттерден басқа ұзақ созылымдағы құбыр желілерін Оңтүстік-Батыс, Оңтүстік-Шығыс Азия, Латын Америка, сонымен қатар ТМД-дағы дүниежүзінің басқа мемлекеттері де ие. Кеме шаруашылығы – ертеде пайда болған транспорттың ескі саласы. Қазіргі уақытта теңіз транспорты – дүниежүзілік шаруашылықтың қалыпты түзілуі олсыз жүрмейтін, дүниежүзілік транспорт жүйесінің ең маңызды бөлігі. XX ғ. екінші жартысында теңіз транспортының дамуына өнеркәсіппен тұтынушы аудандары арасында үлкен территориялды бөлінуге, жанармай және шикізатқа экономикалық тәуелділігінің сонымен қатар, өз өнімінің артылып қалуына тәуелді болуы. Ұлыбритания және Жапонияда сыртқы сауда тасылымдарының 98 %, АҚШ-та – 90 % теңіз транспорты қызмет көрсетеді деп айтуға болады. Дүниежүзінде халықаралық экономикалық қаттынастардың 80 % кеме шаруашылығы транспорттық қызметтері қолданылатыны таңғаларлық жағдай емес. Теңіз саудасы каналы бойынша 1,5 млрд доллар бағада тұратын тауарларды тасымалдайды. Соммалық дүниежүзілік жүк айналымында теңіз транспортының үлесі 62% құрайды.

Ауалы транспорт автокөлікті секілді соңғы он жылдықта тұрғылықты түсірім дамуына ие, ол үшін сирек және қысқа уақытты кезеңдерде тасылымдардың «үйінді» өсу сипатына ие.

XX ғ. Екінші жартысында транспорттың өсуі қоршаған ортаға зинды әсерінің ұлғаынада алып келді. Ол минералды жанармайдың жануынан қалған

қалдықтардың ортаға химялық ластануы, жол құрылысы кезіндегі жерлерді алудағы шулық ластануы және т.б. Осындай кері әсерде транспорттың әр түрі өз «маманы» ие: біреуі литосфераға көп әсерін тигізсе, басқасы –гидросфераға, үшіншісі атмосфераға зиянын көп тигізеді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

- 1.Дүниежүзілік транспорттық жүйе деген не?
- 2.Транспорттың негізгі түрлерін атаңыз.
- 3.Транспорттың жеке түрлерінің қоршаған ортаға әсері.

3 бөлім. Жердегі адам өмірі.

Сабақ № 13

Тақырып:Жердегі әлемді сақтау. Адамның ғаламдық мәселелері. (2-26)

Жоспар

1. Ғаламдық мәселелер түсінігі.

2.Экологиялық проблема.

3. Ғаламдық азық-түлік

1 сұрақ. Ғаламдық мәселелер түсінігі.

Цивилизацияның даму жолында адамның алдында күрделі мәселелер туындай берген, кейде ғаламдық сипатқа жеткен. Бірақ бұл алыстанған тарих болып қалды, өзінің түрі бойынша заманауи ғаламдық мәселелердің «инкуациялық кезеңі» болып саналды.Толықтай алғанда олар ХХ ғасырдың екінші жартысында және соңғы төртінші ширегінде пайда болды. Мұндай мәселелер өмірге сол кезде нақты көрсетілген кешенді себептермен келген.

ХХ ғасырдың 60-70 жылдарынан ғалымдарды, саясаткерлерді, кең қоғамды ғаламдық мәселелер қызықтыра бастады. Ақырындап ғаламдық мәселелер туралы түсінік қалыптасты:

біріншіден, барлық адам баласы барлық елдер, халықтар және халықтың әлеуметтік жіктерінің тағдыры да мүддеге тиесілі тиеді;

екіншіден, түбегейлі экономикалық және әлеуметтік жоғалтуларға алып келеді, олардың асқынуын жағдайында адамгершілік өркениеттің болуына өзіне қатер төндіре алады;

үшіншіден, тек қана жалпы планетарлық масштабында, барлық елдер мен халықтарлардың бірлескен әсерлерінің істестігінде шешіле алады.

Неткенмен мұндай, глобалді мәселелердің айқын анықтауы жеткілікті мүмкінді ортақ олардың санының бағасы жеткілікті жап-жалпақ шектердегіні өзгертеді - шамамен 10 40 және тіптіге көп.

Егер (басты) бас мәселелер айтып тұрса, онда ондық аспайтын олар шындығында: 1) әлем және қарусыздану, жана әлемдік соғыстың сақтап қалуын мәселе; 2) экологиялығы; 3) демографиялығы; 4) энергетикалығы; 5) шикізаты; 6) азық-түлігі; 7) Дүниелік мұхиттің қолданулары; 8) ғарышты бейбіт игеру; 9) дамитын елдердің мешеулігінің жеңулері

2 сұрақ. Экологиялық проблема.

Соғыс пен бейбітшілікті мәселе адам баласының тірі қалулары бас мәселені жақында уақытқа дейін, мамандардың көпшілігі біздің күндерде осындай қоршаған

табиғи орта азып-тозуға қатысты глобалді экологиялық проблета болған андайтын болады.

Әртүрлі елдердің ғалымдары мұндай (Уорлдуотч) бүкіләлемдік бақылауды американдық институттың соңғы жылдық баяндамаларының В ауылы тіршілік қамтамасыздың табиғи жүйелері және өйткені глобалді экологиялық жүйенің азып-тозуы, экологиялық дестабилизация, қирату әлем ашылмалы-жабылмалы қорқынышты экологиялық ахуал туралы тікелей айтылатын анықтаулар қоршаған табиғи ортаның ортақ күйі мінездей әдетте жаратады. Шамамен сондай болыбы бағалар басқа ғылымдардың ресейлік ғалым-экологтер, географтар және өкілдері де ұстап тұрады.

Қоршаған табиғи ортаның жасанды ластануымен шоғырландыруын жоғарылатуына бар зиянды заттардың онында мазмұнның деңгейінің үлкеюлеріне алып келген ортаны адамгершілік қоғамның әр түрлі әсерлерінің кешені бұл түсінеді. Мұндай ластану адамды денсаулыққа, қоршаған ортаның күйіне қатер төндіреді

3 сурақ. Ғаламдық азық-түлік

Ғаламдық азық-түлік мәселесі және оның географиялық тұрғылары.

Тағы бір күрделі ғаламдық мәселе - азық-түлік. Бұл өте көп жоспарлы мәселелері - бір уақытта және табиғи, және әлеуметтік-экономикалық. Ол қоғамның өмірінің барлық тараптарына әрең шағылысады және көп ондаған мемлекеттер үшін керемет үлкен мәселелі болады.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Ғаламдық мәселелер деген не?
2. Экологиялық жүйе деградациясының негізгі белгілерін атаңыз.
3. Дүниежүзіндегі сатылымдық мәселелер туындайтын аймақтарды атаңыз.

4 бөлім. Аймақтық көрініс.

Сабақ № 14

Тақырып: АҚШ. (2-28)

Жоспар

1. Территориясы.
2. Мемлекеттік құрылысы.
3. Халқы.
4. Шаруашылығы.

1 сурақ. Территориясы.

АҚШ аумақтары шақталарға төртінші орынның әлемнің елдерді ара-арасындаларында орналасады. Олардың құрамына үш бөліктер кіреді: 1) аумақ 2) 3-ші аляска) тынық мұхиттегі Гавай арал.

АҚШ Эгбі тіпті тиімді. Бұл (12 мың км) жаппай теңіздегі шекараларының бар болуымен ең алдымен ұғындырылады. Канадалығы бар жаяу шекаралар және Мексикамен шартты сызықтар, өзендерге және Көлдер бойынша сауда-экономикалық байланыстардың дамытуына мүмкіндік туғыза өтеді.

2 сурақ. Мемлекеттік құрылысы.

Бойынша мемлекеттік АҚШты саламын - 50 штат тұратын федерациялық республика. Әрбір штат өз Конституциясы болады, өз заң шығару және өкімет, сайлау губернаторының атқарушы органдары, сонымен бірге өз символика. Бұдан басқа, Вашингтон аумағындағы Федералды колумбия округі бөлек адыраяды елдің басқаласы орналастырған.

3 сурақ. Халқы.

АҚШ халық сандары арналған әлемдегі үшінші орында орналасады. АҚШта дәл қазір нәсілдердің стінің өкілдері, ғалымдар өмір сүреді олардың үш топтарында бірлестіреді:

- 1) АҚШ американдықтары
- 2) аумалы-төкпелі иммигранттар
- 3) (жергілікті тұрғындар) жергілікті тұрғындар

АҚШ иммиграцияның елдерімен жиі деп атайды, және осылай бұл шындығында. Бір жағынан, АҚШ аумағының тез кеңейтуі, оның кіргізуі және игеру тың адамның контингенттерінің қабылдауындағы тұрақты қосымша қажеттіктерді құрды.

Сща орташа халықтың тығыздықтары көрсеткіш бойынша (1 кмге 27 адам) әлемдегі 18-ші орында орналасады. 70% дерлік тұрғындар 12% аумақтарда дәурен сүреді.

4 сурақ. Шаруашылығы.

АҚШтың (тэк) жылу-энергетикалық кешені елдің экономикасындағы маңызды орында оның жиынтық ҰЖТы 4 5 % қамтамасыз ете орналасады. Өз кезегінде, тэктің өзіне бастаушы рөлді құрылымда мұнай өндірісі жатады. АҚШта мұнай есебінен шамамен 55 % қажеттіктердің отынында және энергия қанағаттанатынын есімізге түсіреміз.

АҚШ электроэнергетикасы негізгі сандық көрсеткіштер бойынша әлемдегі бірінші орында нық орналасады. Бұл (4, 25 трлн квтч) электр энергиясының өндіруіне, және де, және оның жиынтық тұтынуына да (квт 1 шақты миллион) электр станцияларының қойылған қуатына және де жатады. АҚШ есептеуден электр энергиялары өндіру бойынша (ч 14, 0 мың квт) әр адамға шаққанда Норвегия, Канадалық, Исландия және Швеция елдер тұрғын бойынша тек қана мұндай кіші-гірім жол береді. АҚШтағы электр энергиясының өндіруін құрылым негізінен болды енді экономикалық дамыған батыстық елдер үшін типті: ол 70 шақты % табиғи газ және мазуттағы (56 %) көмір жұмыс істейтін жэстерін береді. Өңге электр энергиясы (17 %) атомға және (10 %) гидравликалық станциялар өндіріп алады.

АҚШ металлургиясы - өнеркәсіптік өндірістің саласы тырбаңдай типті. Екінші жарты XIX бастады. ол елдің индустриалды дәрмені және оның өнеркәсібінің профильсін машина жасау және темір жол құрылысы дамытудың негіз болып көпшілігінде анықтады. АҚШ ауыл шаруашылығы дамытуды биік деңгеймен, үлкен көлемдер және шамамен 1/4 жалпы дүниелі құрайтын өнімнің әр түрлілігімен айырмашылығы болады. АҚШ соның ішінде сояның 2/5ірек дүниелік өнімі және (189-шы сурет) жүгері, 1/3 жемдік астыққа дейін, сорго, құс еті және ірімшік, 1/5 шақты мақта, цитрус және сиыр еті, 1/7 сиыр сүт және жұмыртқалар, 1/10 сарымай,

шошқа, жаңа жемістер өндіріп алады. Көлік АҚШ желісінің негізін мұхит Атлантикалықпен Тынышпен аралығындағы қзап кететін континент аралық магистральлерді құрастырады.

Ең ірі көлік АҚШ түйіні – Чикаго. Темір және автомобиль жолдарының ондықтарын бұл жерде андайды. Халықаралық АҚШ туризмінің дамытуы бойынша Еуропаға жол береді. Елді жыл сайын адам 45 миллиондар қатысады.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. АҚШ географиялық орналасуы.
2. АҚШ мемлекеттік құрылуы.
3. АҚШ шаруашылығына жалпы сипаттама беріңіз.
4. АҚШ транспорты және туризмі.

Сабақ № 15.

Тақырып: Еуропа елдері.(2-30)

Жоспар

1. Территориясы.
2. Халқы.
3. Шаруашылығы.

1 сурақ. Территориясы.

Еуропа 10 шақты миллион км² ауданды алып жатыр. Соның ішінде 5 миллион км² кептіруге мекенделетін 4% барлық ауданына кемін құрайтын (ТМД қарағанда) шетел Еуропасына бүгін дәл келеді. Шетел Еуропасының аумағы кмге, батыстан (Критке шпидбергенинен) оңтүстікке 5 мың км-ге солтүстіктен шамамен (қара теңіз Румыния жиегіне атлантикалық Португалия жиегінен) шығыста шамамен 3100 кмге созылып жатыр.

2 сурақ. Халқы.

Шетел Еуропасының **тұрғыны** 1900 -2007 жылда адамның 300 дерлік миллионнан 527 миллионға дейін өсті. Енші оны дүниелік тұрғынында бірақ 18 дерліктен қарқын халықтың ұдайы өсуінің көрінетін кішірейтуімен ұғындырылатын 8 %ке дейін сол уақыт ішінде азайды. Шетел Еуропасының мыңжылдықтарының және тіптінің көп жүз жылдықтарының бойысында тек қана шетел Азиясының тұрғындарының саны бойынша жол берді; ол бұл көрсеткіш бойынша енді Африка, және Латын Америкасынан да озады. Шетел Еуропасы - тіпті күрделі және негізінен қолайсыз демографиялық жағдайдағы өлке.

3 сурақ. Шаруашылығы.

60 мың км²дің алылатын ауданның Солтүстік теңізінің мұнай-газ бар хауызы Сонымен бірге табиғи газдың олжалары шақталарға екі елдер оғаштанады - Ұлыбритания және Норвегия, бірақ болғанша біріншілік ар жағында бірінші олардың ішінен болып қалады.

Барлық үлкен рөлді энергия жабдықтауларды европа аралық жүйеде электр энергиясының экспорт және импорты ойнайды.

Электр энергиялары ең ірі экспортшылар ретінде (ч квт 73 миллиард) Франция, (36 миллиард) Швейцария және (34 миллиард) Германияларды сөз сөйлейді, ретінде бас оның импорттары - (34 миллиард) Германия, (30 миллиард) Швейцария және (ч квт 16 миллиард) Ұлыбритания.

Шетел Еуропасы - өнеркәсіптік төңкерістердің дәуіріне қара металлургия түзілетін өлке бұл ең маңызды негізді өнеркәсіп салаларының бірі.

Батыста көмір хауыздарының базасында барлық қара металлдардың жартыларын шамамен өндіріп алатын 12 металлургиялық аудандар пайда болды. Ең (немесе Рейн - Вестфаль) ірі олардың ішінен - Рур Германиясында.

Автомобилдік өнеркәсіп - батысты индустрияның жетекші салаларының бірі.

Экономикалық тұрғыдан белсенді халық, бос емес ауыл шаруашылығында енші батыстық елдегі 2005 жылында, Портуғалияда, оны Польшада сонда 1, 4 % Ұлыбританиядағы шектеріндегі 12 %ке болды 19 жетті, 26 және Румыниядағы Болгариясында 42 %.0 ҰЖТқа ауыл шаруашылығының еншісінің батыстық елдерінің көпшілігінде 2 5 %ке дейін қысқартты, елдердегі орталық - оны шығыс Еуропа (Польша, Чехия, Словакия, Словения) 3 4 % (Болгария, Румыния) 12 13 %ке былқ-сылқты.

Орта еуропалық типтегі шаруашылықтағы елдер үшін негізінен және саланың түрінің салалары техникалық және дәнді дақылдар, көкөніс шаруашылығы, жеміс шаруашылығы, жайылым - шалғындық жем бағдарлалған етті-сүтті мал шаруашылығымен және су бұрғыш егін шаруашылықтың өсіруі бар тән көп салалы өсімдік өсірушілік - мал шаруашылық шаруашылықтың негізгі шаруашылығы болып отыр. Бұл түрдің ауыл шаруашылығының маңызды басты ерекшелігі - ауыл шаруашылығының құрылымы және (ет, жастар, май, жұмыртқалар) мал шаруашылық өнімдердің қоректенудің құрылымындағы мал шаруашылығының басымдылығы. Мәдениеттенілген Шабындықтар және импорттық жемдердің қолдану негізделетін сүт мал шаруашылығында сонымен бірге (Нормандия) Францияның бір бөлігінің солтүстіктерінде батыс Англияның бір бөлігінің аудандары, Германияның бір бөлігінің солтүстіктегі, кейбір аудандар маманданады.

Бекітуге арналған сұрақтар:

- 1.Еуропа елдерінің географиялық орналасуы.
- 2.Еуропа елдерінің халқына жалпы сипаттама беріңіз.
- 3.Еуропа елдерінің шаруашылығына жалпы сипаттама беріңіз.

Сабак № 16

Тақырып: Жапония. (2-32)

Жоспар

1. Территориясы.
2. Халқы.
3. Шаруашылығы.

1сурақ. Территориясы.

Территориясының көлемі бойынша Жапонияны Батыс Еуропаның барынша ірі елдерімен және АҚШ-тың үлкен штаттарымен салыстыруға болады. Бірақ құрамы

мен пішіні жөнінен олардан күрт өзгеше болып келеді. Жапония – төрт ірі 4 мыңдай ұсақ аралдарға орналасқан архипелаг ел. Алайда мемлекет ядросы төрт үлкен аралды көрсетеді – Хонсю, Кюсю, Сикоку и Хоккайдо.

Жапония тек *теңіздік шекераларға* ие. Оның жағалаулары күрт кесілген болғандықтан, жағалау ұзындығы 30 мың км.ді құрайды. Ол экватордың $\frac{3}{4}$ ұзындығына сай.

2 сурақ. Халқы.

Жапония халқының саны жөнінен дүниежүзі елдерінің «бірінші ондығына» кіреді. Жапония халықтың ұдайы өсуінің екінші түрінен бірінші түріне көшкен Азиядағы тұңғыш елге айналды.

Жапония халқының ұлттық құрамы ерекше біртекті. Бұл нағыз бір ұлтты ел, халқының 99% жапондар құрайды. Елде екі негізгі дін бар - синтоизм и буддизм. Жапония – жоғары сауаттылық елі. Мұнда университеттердің саны бүкіл Батыс Еуропадағы университеттердің санынан көп. Халықтың орташа орналасу тығыздығының көрсеткіші жөнінен (1 км 340 адам) бірінші орынға ие. Урбандалу деңгейі 80% құрайды.

3 сурақ. Шаруашылығы.

Қазіргі Жапония - әлемдік экономиканың танымал жетекшілерінің бірі. Және де, шындығында, мұндай көп басқа ол бойынша өндірістің (және жалпы алғанда, және есептеудің душевомға) ҰЖТ, технологиялық деңгейі, еңбек өнімділік, алтын-валюта резервтер әлемнің барлық дерлік елдерін озатын маңызды көрсеткіштер бойынша.

Соғыстан кейін мерзімге тез Жапония экономикалық өсуі күшейтумен және оның энергетикалық шаруашылығының дамытуымен (кейбір өлшемде және болжанды) жарысады.

1993 жылдағы Жапония егдесі 900 миллиардтан астам квтч өндірісте, әлемде екінші орынға бұл көрсеткіш бойынша АҚШтан кейін Ресейді оралып шықты. Содан соң Қытай бірақ оның үшінші орынына тықсырды.

Қара металлургия - егер дүниелік шаруашылықтың қазіргі даму кезеңдерлері дамитын индустрияның ескі салаларының бірі, онда онша биік емес екпіндермен. Жапониялар, соңғы он жылдықтардың бойысында кем дегенде, ол үшін әйтсе де және халықаралық мамандандырудың маңызды салаларының бірін болып қалған болады.

Машина жасау жапон өнеркәсібінің өзегін құрастырады. Елдің оның өнімінің құндары бойынша тек қана АҚШ жол береді, оның экспортында енші бойынша әлемдегі бірінші орында орналасады. Робототехника, түрлі электрониканың кеме салу, автомобиль шығару, станок жасау, өндіріс сияқты халықаралық Жапония мамандандыруын салалары әсіресе адырады.

Типті өте жаңа салалардың санына Жапония масштабтары бойынша тек қана АҚШ жол беретін электрондық өнеркәсіп жату керек, бірақ оның өнімі экспорт көлемі бойынша бірінші орында орналасады. Егер бас болса, бір абыройды алдақашан лайық болып қойылға Жапония бас, әлемнің балық аулайтын елдері. Шындығында, балықтар және оны теңіз өнімдерінің олжасының пайданың шақталарына әлемдегі бірінші орында ұзақ уақыт арасында орналасты.

Экспорт және импорттан тез өнеркәсіптің өркендеуі, аудан аралық және халықаралық бөлісіп еңбектенуді қуыс, тәуелділіктің үлкеюі, тұрғынның қунақылығының өсуі - бұның барлық көрсеткі және көлік Жапония жүйесіне үлкен талаптардың көрсетеді. Оны көлік жүйенің сипаты бойынша батыстық елді еске салады, бірақ жүктер және жолаушылардың тасымалдауларының шақталарына әлдеқайда асып түседі олардың ішінен сұқтанамын. Көліктің жақсы дамуы барлық түрлері Жапонияларда, ішкі су және құбырын қоспағанда.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Жапонияның географиялық жағдайы.
2. Жапония халқына жаопы сипаттама беріңіз.
3. Жапония шаруашылығына жалпы сипаттама бер.
4. Жапония транспортына сипаттама бер.

Сабак № 17

Тақырып: Канада және Аустралия. (2-34)

Жоспар

1. Канада.

2. Австралия.

1сұрақ. Канада.

Канадалық - әлемнің мемлекетінің ауданы бойынша екінші Ресейден кейін, ол 9985 мың км²ге аумақты орналасады. Елдің оңтүстіктені солтүстігінен 4600 кмге, батыс дерлік шығыста созылып жатады - бойынша 5100 шақырымға мемлекеттік қазіргі Канадалықты саламын - тәуелсіз, егеменді мемлекеттік. Канадалық Ұлыбритания басшылық етілетін достастық құрамына кіреді. Мемлекет басшылары Канадалықта премьер-министр бойынша ол тағайындалатын ұсыныстар (Канадалық туғаны міндетті түрде) генерал-губернатор бес жыл мерзімге ұсынатын Ұлыбританияның (хан) патшаның әйелі осыған дейін номиналды болып есептеледі. Әкімшілік-аумақтық Канадалық құрылымы бойынша - он провинциялар және екі аумақ тұратын федерациялық мемлекет. Басында әрбір провинция лейтенант-губернатор номиналды тұрады. Заң шығарушы билік бірақ іс жүзінде заң шығару ассамблеяларын жүзеге асырады, атқарушы - министрлер кабинеттері. **ұрғынның ұлттық құрамы.** Тұрғынының ұлттық құрамы екі ірі ұлттарды анықтаған ел двунациональная Канадалық іс жүзінде ағылшынканадалықтар және француз канадалықтар. Қазіргі Канадалық - әлемнің ең ірі кен өндіру державаларының бірі. Ол бұл саланың дамытуы бойынша экономикалық дамыған батыстық елдердің арасында тек қана АҚШ жол береді. Оның жер қойнауларындағы батыстық елдер, никелдің 2/3 шақты Запасоволарының калий тұздарының 4/5ірек барлық Запасоволары және цинк, қорғасын және уранның 2/5 Запасоволары, темір және мыс кені, титан, вольфрамның 1/3 шақты Запасоволары жұмылдырған. Осыған тізімге мұнай және табиғи газ, тас көмір, кобальт, платина, алтын, күмістің қолақпандай қорлары, көмбе Таскендірлер кейбір басқа қосуға болады. Орман Канадалық шаруашылығы шаруашылықтың дүниелік Лесноесінің маңызды құрама бөлігін құрастырады. Орман және ағаш өңдейтін Канадалық өнеркәсібі керемет үлкен масштабтарды алады.

2 сурақ. Австралия.

Австралия - әлемдегі табандатқан континентті алып жатқан жалғыз ел.

Австралия - 6 штаттар және Австралиялық одақ жасаушы 2 аумақ тұратын федерациялық мемлекет. Австралия тұрғыны адам 19, 5 миллионды құрайды. Орташа халықтың тығыздығы Қазіргі Австралия 1 шақырымға 2 адамды құрайды - жоғары өркейген ел. Ол ҰЖТ шақталарға әлемдегі 17-ші орында орналасады. (71 %) көрсетілетін қызметтер саланы басымдылық оның экономикасының құрылымдары үшін тән, бірақ сонымен қатардың онын көп салалы өңделетін өнеркәсіпті де алады. Кемінде 1/3 ҰЖТты әлі жақында қамтамасыз ететін кен өндіру өнеркәсіптің еншісі соңғы кезде азайдысы таң қаларлық емес. Бұл салалар әйтсе де бірақ дүниелік шаруашылықтағы Австралия тұлғасын анықтауға көпшілігінде жалғастырады. Минералдық шикізат және отын оның экспорттарын 30 % құрайды. Австралия бокситтердің олжасы бойынша әлемдегі бірінші орында орналасады, алтын, титаномагнетит кендері, екінші - уран, марганецтық, қорғасынның олжасы бойынша, үшінші - темірлі кен, никел, кобальттің олжасы бойынша, төртінші - күмістің олжасы бойынша, бесінші - Медиолардың добчесі бойынша. Және жағалаудағы шашырандылардың қолдануы туралы енді титан айтпай - Ильменита бұл, рутил және циркон. Мұнай және табиғи газдың олжасы елдің ішкі қажеттіктерін негізінен қамтамасыз етеді.

Өндіріс қой шаруашылығын жүні - Австралия маманы және жаңа Зеландияның бас салаларының бірі. Өте тар түрмен оның дамытуы екі бұл елдерді отаршылдықтың барлық жүрісімен байланған.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1.

Сабак № 18.

Тақырып: Қытай. Үнді. (2-36)

Жоспар

1. Қытай.

2. Үндістан.

1 сурақ. Қытай

Қытай Халық Республикасы - әлемнің аумақтың үшінші орнындағы мемлекеті. Ел батыстан шығыста 5,7ге, оңтүстіктен солтүстікке- 3,7 мың шақырымға созылып жатыр.

Елдегі профинция (Тайваньды қоса) 23. Барлық үлкен өлшемдер және аудандар және тұрғын соларға тән.

ҚХР - дүние жүзіндегі көпхалықты Азия елі. Және шындығында, халықтың мәселелері қытай қоғамның өмірінің барлық тараптарына таңбалар үстіне қояды.

Тұрғын Қытайда дәл қазір 1, 3 миллиард адамды құрайды. Қытайға біздің ғаламшар 19, 9 % барлық тұрғындар дәл келеді. Демографиялық саясат, биік табынғыштықтың өтеуіне бағытталған.

Сонымен қатар көпшілігінде басқа дамитын елдер, Қытайдағы урбанизацияның екпіндері, және ол сол қалалық жарылыспен деуге қабылдалған биік деңгейге

жеткен. Әлі ХХтардың ортасында. Қытай болды енді мешеу болды, аграрлық елмен көбінесе; жиі ол Азия сырқаттарымен деп атады. Жинағы бірнеше он жылдықтар содан бері өтті, бірақ әлемдік экономикадағы Қытай рөлінің уақытының аралығының елдің тарихы үшін ар жағында бұл салыстырмалы қысқа түбегейлі өзгерді.

Жанармайлық-энергетиялық Қытай базасының табиғи негізін оның бай жанармайлық-энергетиялық қорларын құрастырады.

Бұл қорлардың құрылымындағы (70 134518688рек) бірінші орын - сонымен қатар бүкіл әлемде - көмірде орналасады. Жанармайлық-энергетиялық Қытай қорларының құрылымындағы екінші орын мұнайда орналасады, бірақ оның Запасоволарының бағалары күшті тарқайды.

Бұл елге металлургиялық кешен ҚХР болулар жылда, сонымен қатар жанармайлық-энергетиялық, аса маңызды мән алды. Ең алдымен бұл қара металлургия жатады, бірақ недәуір мөлшерде және түрлі түстіге. Қытай (т 15 миллиард) темірлі кендердің зерттелген қорлары бойынша әлемдегі бесінші орында орналасады, алтыншы - (т 270 миллион) марганецті кендердің қорларына арналған, үшінші - (т 1, 2 миллион) молибденнің қорларына арналған, бірінші - (т 1, 5 миллион, немесе 40 % дүниелік) вольфрамның қорларына арналған. Қытай ауыл шаруашылығының өнімінің бас дүниелік өндірушілерінің бірі қалай белгілі Форма бойынша Индия аумағын үшбұрыш, гималайлардың жүйені өңге Көрік Азия қоршалған бекітілген материкке негізбен еске салады.

2 сурақ. Үндістан.

Үндістан - әрбірі өз заң шығарушы жиналысы және үкіметтен тұратын алатын 25 штаттан тұратын федерациялық республика. Индия халық сандары арналған - бұл екінші ел Қытайдан кейін. Ұлттық құрам күрделі. Мемлекеттік тілмен Хинди болып есептеледі - хиндустандықтардың тілі, үнді ұлттарының өзі ірісі. Урбанизацияның деңгейін 50% құрайды.

Қазіргі Индия сүт өндіріп алады

ЖҚБ және ғарыштық зерттеулер үшін анки, тепловоздар, автокөліктер, тракторлар, теледидарлар, өте жаңа электрондық техниканы, жабдық енді дами бастады.

Индия ежелгі диқаншылық мәдениеттің елі болып белгілі. Және ауыл шаруашылығындағы бүгін оның ҰЖТы 1/5 шақты жасалады, ол жұмыспен қамтамасыз етеді 3/5 экономикалық тұрғыдан белсенді халық. Бұл Индия шаруашылығының салалары жарық бейнеленген өсімдік өсірушілік бағытталғандықты алады. Өсімдік шаруашылығы - көбінесе еңбек өнімді - ауылшаруашылық өнімнің 3/4ірек барлық құнын береді, және де барлық егін себетін жердің шамамен сондай болып бөлігі азық-түлік мәдениеттерімен шұғылданған. Бар болу өзді үлкен мал басының әлемінде мал шаруашылығы, неткенмен, дамыған анағұрлым әлсізірек.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Қытай мемлекетіне жапы сипаттама бер.
2. Үнді мемлекетіне жапы сипаттама бер.

Сабақ № 19

Тақырыбы: Латын Америкасы.(2-38)

Жоспар

1. Территориясы.

2. Халқы.

3. Шаруашылығы.

Латинская Америка – регион, занимающий 21 млн км², население которого уже достигло 570 млн человек и составляет 8,6 % мирового. В этом регионе расположены 33 суверенных государства, но сохраняются еще небольшие владения некоторых стран Западной Европы и США. В пределах Латинской Америки принято выделять *два крупных субрегиона* – Среднюю Америку (Мезоамерику) и Южную Америку. В состав Средней Америки, в свою очередь, входят материковая Центральная Америка и островной Карибский бассейн. А Южную Америку чаще всего подразделяют на группу Андских и группу Приатлантических стран. Аргентину, Чили, Уругвай и Парагвай иногда называют также странами Южного конуса.

Латинская Америка обладает поистине огромными природными ресурсами – как невозобновляемыми, так и возобновляемыми и неисчерпаемыми.

К категории **невозобновляемых ресурсов** относятся прежде всего полезные ископаемые. В зарубежном мире Латинская Америка особенно выделяется по запасам редких и рассеянных элементов – ниобия, лития, бериллия, а также молибдена (более $\frac{1}{2}$), медных руд (более $\frac{2}{5}$), серы, сурьмяных руд и серебра ($\frac{1}{3}$), железных, оловянных руд и бокситов ($\frac{1}{4}$), нефти (более $\frac{1}{10}$).

Перейдем теперь к характеристике **возобновляемых природных ресурсов** Латинской Америки. По отношению к большинству их видов вполне применимы эпитеты «огромный» и даже «гигантский».

Во-первых, это *земельные ресурсы* – прежде всего на пространствах Амазонской, Оринокской и Ла-Платской низменностей, где к тому же имеются еще большие массивы неиспользуемых земель. По размерам земельного фонда из расчета на душу населения (более 5 га) Латинская Америка уступает только Австралии и СНГ.

Во-вторых, это *водные ресурсы*. По размерам полного речного стока (10,5 тыс. км³ в год) регион несколько уступает только зарубежной Азии. Здесь находится самая многоводная река мира – Амазонка

В-третьих, это *лесные ресурсы*. По размерам общей лесной площади (1260 млн га) Латинской Америке принадлежит первое место в мире, а лесистость в среднем достигает здесь почти 50 %.

Для Латинской Америки характерен второй тип воспроизводства населения. Население составляет около 600 млн человек.

Латинская Америка – один из самых высокоурбанизированных регионов мира. Национальный состав сложный.

В процессе индустриализации в Латинской Америке происходит формирование не только отдельных промышленных центров, но и *отраслевых промышленных районов и узлов*, которые принадлежат к различным типам и имеют различную специализацию. Большинство из них возникли и возникают на основе выгод экономико-географического положения, источников сырья, топлива и энергии.

Самые крупные в регионе **районы обрабатывающей промышленности** – тяжелой и легкой – исторически сформировались в столицах и «экономических столицах», обладающих как выгодами положения, так и квалифицированной рабочей силой. Это прежде всего Большой Сан-Паулу и Большой Мехико с 20–30 тыс. промышленных предприятий в каждом.

Латинской Америке принадлежит видное место в мировом сельскохозяйственном производстве. Это относится к культурам и тропического, и субтропического, и умеренного климатических поясов, к некоторым направлениям развития животноводства.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Географическое положение стран Латинской Америки.
2. Природные ресурсы стран Латинской Америки.
3. Дайте общую характеристику хозяйства стран Латинской Америки.

Сабак № 20.

Тақырып: Азия елдері. Жалпы сипаттамасы. (2-40)

Жоспар

1. Территориясы.

2. Халқы.

3. Шаруашылығы.

1 сурақ. Территориясы.

Шетелдік Азия – 27,7 млн км.² алып жатқан дүниежүзінің ең үлкен аумағы.

Аймақтың ЭГЖ үш басты белгілермен сипатталады.

- 1) көршілік жағдай, әр аймақтың мемлекеттерін біріктіреді.
- 2) Теңіз маңайындағы жағдайы
- 3) Ішкері орналасқан жағдайы.

Парсылық шығанақтың елдерінің экономикасындағы үлкен рөл мұнай шаруашылығы ойнайтыны жалпыға мәлім. Экспорттық Катар түсулерінде мұнайды енші және Бахрейн деп айтуға жеткілікті 2/3 құрайды, Сауд аравия, Иран, Оэа және Оман - шамамен 4/5, Ирак - 100 %. 0 Қысқа уақыт туралы ар жағында бұл елдердің мұнай долларлары құйылудың арқасында өз экономикасын реконструкциялап және Баэға есептеу әр адамға шаққандадан 2007 жылға және Кувейт ҰЖТы аса жоғары деңгей 55 қамтамасыз етуге істей алды, Катарда - 76 мың доллар!). Мұнаймен байлықтың өзін көпшілігінде Азиядағы парсылық шығанақтың аймағының геосаясат жағдайы және әлем негізінен де алдын ала анықтайды. Бұл байлықтар бірақ, өз кезегінде, дәрежеге аса зор жататын көмірсутектердің туған жерлері бар болумен бұл жерде тікелей байланған. Сонымен бірге қамтамасыздықтар парсылық шығанақтың елінің мұнайының қорларымен бойынша әлемнің басқа мұнай-газ өндіруші елдерінің көпшіліктерін озады.

2 сурақ. Халқы.

Шетел Азиясы - әлемнің өлкесі тұрғын бойынша өзі ірі. Адамның 1 миллиардқа шекараның асып түсіп қойылға тұрғындарының сан мемлекеттердің рөлдерінде Қытай және Индияларды сөз сөйлейді. Бұдан басқа, 100 миллионнан астам адам

тұрғыны бар әлемнің бірінші ондаған елдеріне әлі төрт азиялық мемлекеттер кіреді - Индонезия, Пақыстан, Бангладеш және Жапония. Бес (Вьетнам, Филиппины, Иран, Түркия және Таиланд) елдер адам 50 миллионға дейін 20 миллионның тұрғындар, әлі он (Мьянма, Корея республикасы, КҚДР, Ирак, Непал, Малайзия, Сауд аравия, Ауғанстан, Йемен, Шри-ланка) мемлекеттерінің 100 миллионына 50 миллион алады. Өлкенің өңге елдерінің тұрғыны салыстырмалы үлкен емес. Екі екі олардың ішінен (Сирия, Камбоджа) 20 миллион, тұрғынға 10 миллион айдарды он бір нәрсеге тиеді - адам 10 миллионнан кем. - Шетел Азиясының мемлекетінің тұрғындарының саны бойынша өзі кішкентай, адам 1 миллионға дейін тұрғынмен, - деп бұл Бахрейн, Бруней, Катар, Кипр, Бутан және Мальдивтер. Әлемде 168-ші орынның тұрғындарының саны бойынша алып жатқан Мальдивтер осы жағдайда тек қана Қытайға 3490 есе жол беретіндігімен.

Шетел Азиясында басқаруды форма барлық белгілі бүгін елестеткен: 39 егеменді мемлекеттіктерден 26 (көбінесе президенттік) республикаларға және 13-ші монархияларға жатады. Республикалардың мысалдарымен Қытай, Индия, Пәкістан, Индонезия, оңтүстік Корея, Сирия, Израиль қызмет көрсете алады.[32]

Тоғыз конституциялық монархиялар тоғыз арасында (Жапония) бір империя, (Бутан, Иордания, Камбоджа және Таиланд) төрт хандық, (Кувейт және Бахрейн) екі Эмират және (Малайзия) бір сұлтандық шетел Азия барып тұр. Бес абсолюттік монархияларға Бруней, Катар, Баэ, Оман және Сауд Аравияны әкетуге қабылдаған. Шетел Азиясының екі елі теократиялық монархиялардың дәрежелеріне жатқызады. Бұл Сауд аравия және Брунейлер.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Азия елдерінің географиялық жағдайы.
2. Азия елдерінің табиғи ресурстары.
3. Азия елдерінің халқына жалпы сипаттама.

Сабак № 21

Тақырып: Африка елдері. Жалпы сипаттамасы. (2-42)

Жоспар

1. Территориясы.
2. Африканың аймақтары.

1 сурақ. Территориясы.

Африканың территориясы солтүстіктен оңтүстікке қарай 8 мың км-ге, батыстан шығысқа қарай ең ұзын тұсы 7,5 мың км-ге созылып жатыр. Және ол елдердің саны бойынша ол да олардың кез келгендерін едәуір озып кетеді: бүгін 54 егеменді мемлекеттің Африкасында. Олар аудан және тұрғындардың саны бойынша өте өзара өзгешеленеді. Мысалы, Судан - өлкенің елдерінен ең үлкен - км², оған 2, 5 миллионда орналасады (км² 2 шақты, 4 миллион) Алжир, оларға аздап жол береді км² Мали, Мавритания, Нигер, Қоңырсық, Эфиопия, (Арал Коморскийлері, кабо - томе Верде, Сан- және Принсипи, Маврикий) мемлекеттің Островное Африка жататын (1ге, 3млнкм² 1 миллион) ОАРлар сонда көп жинағы 1000мен 4000мен

аралығындағы шығады, Сейшел аралы - және сол аз. Африкалық елдердің арасындағы айырмашылықтар осындай және тұрғындардың саны бойынша: 138 миллионнан дейін Сан-на Нигериялары және 200 мың адаммен Принсипи. Африканың өзінің әлемнің барлық ірі географиялық өлкелерінің арасында табиғатты пайдаланудың дәстүрлі түрлерінің күшті басымдылығымен адырайды. Оның аумағының ортақ шаруашылық игергендігіне әсер ең үлкен, бұрынғыдай, түбегейлі әр түрлілікпен айырмашылығы болатын ауыл шаруашылығы болады. Ғалымдар кем дегенде үш ауыл шаруашылығының жүйесінің Африкаларында ерекшелейді: 1) экстенсивті - мал; 2) табиғи топырақ құнарлылық негізделген диқаншылық (плантация егін шаруашылығы және мал - диқаншылық шаруашылық) топырақ құнарлылығының жасанды сүйемелдеу негізделген диқаншылық.

2 сурақ. Африканың аймақтары.

Болып қойылды қалай айтылған, Африка ғаламшардың географиялық өлкесінің аумағы бойынша ең үлкен құрастырады. Талпыныс табиғи сондықтан әбден оның жеке ірі бөліктеріне бөлшектеу. Өзі өршіген түрде бұл Северндерді және (немесе қанттар Африка оңтүстікке) Тропиялық Африканың ерекшелуіне әдетте алып келеді. Және де, аралық бұл екі аздап бар болады қатты табиғи, тарихи, этникалық әлеуметтік-экономикалық айырмашылықтар жеткілікті. Егер әсіресе Тропиялық Африка және ҰЖТ білімдегі ауыл шаруашылығының еншісі біздің күндерде өнеркәсіптік өндірістің еншісін асатын жинағы дамиды әлемнің өте мешу ауданы болатынын ескеру. Әлемнің 47 ең аз дамыған елдерінен 28 Тропиялық Африкада болады. Осы жерде - (15) елдер, рұқсатсыз шығуларды сан ең үлкен теңізге. Бұл екі мүшелі бөлуді өзінің түрі түрлендірумен үш мүше Африка бөлімшесі тұрпатына қарағанда, дұрысырақ санау керек болатын Солтүстік, Тропиялық және Оңтүстікке қызмет көрсетеді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Африканың географиялық жағдайы.
2. Африка халқының жалпы сипаттамасы.
3. Африка мемлекеттерінің өнеркәсібі және ауыл шаруашылығы
4. Африка қандай субаймақтарға бөлінеді.

Сабақ № 22 (2-44)

Тақырып: Қортынды жалпылау.

1. Жер қыртысының құрылымы қандай?
2. жер қыртысының түзілуі және дамуында қандай концепциялар бар?
3. Материктік және мұхиттық жер қыртысы қандай қабаттардан тұрады?
4. Атмосфера деген не? атмосфера қандай газдардан және қабаттардан тұрады.
5. Атмосфералық қысым деген не?
6. Климат деген не? Негізгі климаттық белдемдерді атаңыз.
7. Гидросфера деген не?
8. Дүниежүзі Мұхитының жалпы көлемі қанша? Ол қандай бөліктерден тұрады?
9. Құрлық сулары деп нелер аталады?

10. «Биосфера» термині қай жылы және ең алғаш рет кіммен енгізілді?
11. Биосфераның негізгі даму кезеңдерін атаңыз?
12. Халық өндірісі дегеніміз не?
13. Халық өндірісіні 1 және 2 типіне қысқаша сипаттама беріңіз?
14. «Демографиялық саясат» дегеніміз не? Әр түрлі демографиялық саясаты бар мемлекеттерге мысал келтіріңдер.
15. « Табиғат және табиғи ресурстарды қорғау туралы Мемлекетаралық одақ» қай жылы құрылды?
16. Дүниежүзінің саяси картасының құрылу кезеңін және негізгі периодтарын атаңыз?
17. Дүниежүзі мемлекеттерінің негізгі типологиясын атаңыз?
18. Федеративті мемлекет деген не? Мысал келтіріңдер.
19. Минералды ресурстар дегеніміз не? Минералды ресурстар қандай группаларға бөлінген?
20. Жер қоры дегеніміз не?
21. Климаттық ресурстар дегеніміз не?
22. Дүниежүзінің мұнай өндірісіне қысқаша сипаттама бер.
23. Дүниежүзінің металлургия өндірісіне қысқаша сипаттама бер.
24. Дүниежүзінің химиялық және орман өндірісіне қысқаша сипаттама бер.
25. Өсімдік шаруашылығының әлеміне сипаттама бер.
26. Мал шаруашылығының әлеміне сипаттама бер.
27. Ғаламдық мәселелер деген не?
28. Экологиялық жүйе деградациясының негізгі белгілерін атаңыз.
29. Дүниежүзіндегі сатылымдық мәселелер туындайтын аймақтарды атаңыз.
30. АҚШ географиялық орналасуы.
31. АҚШ мемлекеттік құрылуы.
32. АҚШ шаруашылығына жалпы сипаттама беріңіз.
33. АҚШ транспорты және туризмі.
34. Еуропа елдерінің географиялық орналасуы.
35. Еуропа елдерінің халқына жалпы сипаттама беріңіз.
36. Еуропа елдерінің шаруашылығына жалпы сипаттама беріңіз.
37. Жапонияның географиялық жағдайы.
38. Жапония халқына жалпы сипаттама беріңіз.
39. Жапония шаруашылығына жалпы сипаттама бер.
40. Жапония транспортына сипаттама бер.
41. Қытай мемлекетіне жалпы сипаттама бер.
42. Үнді мемлекетіне жалпы сипаттама бер.
43. Азия елдерінің географиялық жағдайы.
44. Азия елдерінің табиғи ресурстары.
45. Азия елдерінің халқына жалпы сипаттама.
46. Африканың географиялық жағдайы.
47. Африка халқының жалпы сипаттамасы.
48. Африка мемлекеттерінің өнеркәсібі және ауыл шаруашылығы
49. Африка қандай субаймақтарға бөлінеді.
50. Латын Американы елдері жалпы сипаттама беріңіз.

Курс бойынша әдебиеттер тізімі

Негізгі әдебиеттер

1. Максаковский В.П. «География 10 класс». Учебник М., «Просвещение». 2000г.
2. Гладкий Ю.Н. Лавров С.Б. «Экономика и социальная география мира» Учебник М, «Просвещение», 1993г.
3. Халина В.Н. «География человеческой деятельности: экономика, культура, политика» Учебник для 10-11 классов, М., Просвещение, 1995г.

Қосымша әдебиеттер

1. Справочник «Страны мира» М., «Финансы и статистика», 2000г.
2. Путеводитель абитуриента и старшекласника М., НТЦ Университетский 1998г.
3. Ердаuletov С.Р. «Занимательная география Казахстана» Алматы «Мектеп», 1989г.
4. География в школе. Журнал. Обзор 1999, 2000, 2001гг.
5. Темирбеков А.Т. Фурсина Г.А. и др. «Политическая карта мира; история формирования и новейшие изменения». Учебно-методическое пособие по курсу «Экономическая и социальная география мира» Алматы. Казак Университет. 2000г.
6. Страны и народы. Популярная энциклопедия. Санкт-Петербург. Дельта, 1997г.